

ՋԲԶԵԳԵԼ = ջուր սրկել (գետինները):
 ՋՐՈՏ = փայտե ձող մը որով ջաղաց-
 քին ջուրը կը գարձնեն անիւնէ ի բաց:

ՋՐՎԱՅ = չափազանց նսւր, ջրոտ (կե-
 րակուր):

ՋՐՎԱԹ = մէջ:

ՋՐԻՈՐ = ջուր կըղզք, բերդղք:

(Էսթոնական):

Մ. Ս. ՖԱՐԻՆԷԼԵԱՆ



ՄԻՔՈՍԵԼ ԻՆՍԵՆ ԲԾԳԻ ԿՆՏՈՐԻՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՄՈՐ

Յետագայ նամակը՝ գրուած Մ. Ինստեն 1819ին
 գործուիւած է մեր մատենադարանին Բժշկական Դ-ի Ս.
 Զարարեան, կարեւոր էլ մը կը բանալ Բժշկիկ Նինսա-
 գրութիւնը, որուն մասին շատ քիչ էր այսօր մեր ծա-
 նոթութիւնը: Թերթիս նոսնոսն աշխատակիցն, Դոկ.
 Թորգոման երկիս ունեցած է առիթ զբաղելու այս
 ամսնաւորութեամբ (Դմմա. ՀԱՄՍ. 1898, էջ
 364-69, 1901, էջ 81-91, 138-147), երբ յերևան նանած
 է նման վանքագիրներ, նտաւորեալով քովնաղա-
 կութեամբ: Ինստ., ՀԱՄՍԻՈՒՆ.,

Հոգնանմար զգոնացելով կ'գերակայ աշտինան
 իմաստականաց գերափայլելով, գերաբակի եւ սիրա-
 յելն յոյժօր մարտարմուտ եւ նրազնին վարժա-
 պետի՝ ի սրտոնազ սրտե ողջոյն խանդաղատական
 կարօտանաց, եւ մամոյր աշխն պանծանաց:

Արդարեւ անսահման է հրճանք եւ անպայման
 բերեալատաւ. իրախալի ինդութիւն. եթէ ուրուսն
 պարզեալ ծարաւել յանդիքին տեղւոյ, յակնանկիտ
 յակնան անեալ ջուր թուրտ, եւ զովաւար, բերեալ
 մատուցանի նմա յարուսն, անդէ է տեսանել, եթէ
 զիմք. թափաղեալ, իրժուցեալ, պարտաւորել լքեալ
 եւ թափաղեալ յաւժոյ՝ անդէն լազլազակի զորացեալ
 յսան կանգնել, եւ զուարճեալ բերկրի սիրտ նորտ
 յաւալին վհատութենէ եւ ի տխրեալ թափութենէ:
 Ըստ այսմ՝ հանգուանաւիկ ճգրիտ տարազու եւ ան-
 ժին եղիցնել եղեւ անհաս. եւ անպատու՝ բերկրու-
 թիւն, իր այն զի վերանելով զնորհալի մատանգ
 գտնելով, եւ զհոգեւաւրճ զաւաճապարհեզ գրու-
 թիւն. որ հանգուլի մծածալուք աւետահալ ինդու-
 թեան համարեալ օրո ողջուել, եւ անանգորակն
 հոգեւակ օտաւանեալ, բաղմոնիդ խորհրդոց մտայ՝
 շնորհեալ. մանկի փառաշն, որով աներկեան, եւ
 համարեալ զերծեալ ի գրարեւ եւ յամեն ի պէտս,
 փութացայ յանդիքի, եւ յանգորդաւտ նաւահան.
 գիտա:

Այլ թէ գերապատուեալ հարազատելի գիւ-
 ցազն քաջափառութեանց մտամբք. իմուսն հանգա-
 մանաց պատկերի վիճակի ի վերայ հասանել չէ ինչ

սիրելի աստանօր հարեանցի անցանել տարազել, ոչ
 եթէ առ իմոյն ցոյց չափի, այլ ի քոյր սիրոյ հանգիսի
 հալաւ. ապա գիտուն լիցել ինքնաստեղ եւ կաթողիկ
 եղբայրութեանց զի յամին՝ որ զինի. այսինքն 1818
 յամենան գեթեմէրի հարկադրեալ գիմել համալ-
 տարանք եւրոպոյ՝ առ ի ծանուցանել զայսն եզրի-
 տական դարին մերայ. որ յամաց հետէ կրէ նա նոգ-
 կանս սրտի, եւ անմարտութիւն ստամբաց, եւ յայն-
 պիտում վիճակի հարկ ի վերայ հասանել նմա օգրեւ-
 րիլ զտածանաւոր եւ զերկայն ուղղեալութիւն երկա-
 մայ, առ ի հնազանդութիւն նուանելի զերեսին արա-
 բիայ, զապաւածն, զերեսինին, եւ զանապատն: Գա-
 ղապական իրողութիւնը տածանաբան զտատիկ պա-
 րենից չբաւարութիւն. եւ լնացեալ ջուրը փաստեր
 զոր հարկն առ ի պէտս նմին իմաստացներ. ընկեցին
 նմա ի վտանգութիւն: Ապա՝ ջրաց նորա կրէ կարի իմ
 զգայուն, գիրգ, եւ գիւրազգիտ, մինչեւ փոքր ինչ
 ազգեղութիւն բնական եւ արդարական, կորեւր գրու-
 նորա եւ արկանել յերկար տքնութիւն: Եւ զիւսա-
 ցաւ եւ ի գերեւն սահմանացն անսեղանաց. որք ի
 ստամբալ նորա օրո արձակելն ի դուր հնգեղապար,
 ուժգին եւ ահաւոր շնչմամբք իրեւ հզօր ինչ
 դարբնաց՝ որ փոքրաւ ճնշիցի, յորում եւ ձայն նորա
 կերկրելով:

Այսով՝ սահմանի իրաց զարբ արար գուցե այսօր
 ի մայրաքաղաք եզրիպատս թէ մեք ընդ նմին լազլա-
 նական եւ փառեզ իւրաց եւ աշխարհակալութեանց,
 սակայն ըստ մարմնի յաւեւ իմն ծնեցել եւ ծիւ-
 րեալ. եւ զգայունաւք ստամբացն, եւ տքնութիւնք
 տաղապարհին զնա անդադար: Արարաք բաղում իւր-
 հըրդապարհութիւնք բժշկաց եւ մատուցաք նմա ազգի
 ազգի գեղարայոյ:

Այսու ամօ՞վ դարմանածութեամբ իսկն ինչ
 թեթեւացաւ յախտն, եւ ապա զորացաւ ջրիքն եւ
 մկանութիւն, դարձաւ քունն, արեւորեցաւ գոյնն,
 էտա զարթոնակ իւր, եւ զուարթացաւ հոգի նորա:
 Երկուցեալ վեճմագիտ իշխանիս, թէ գուցէ ժամա-
 նեաւ վերտոյնի հասցէ նմա տաղապար անտիւն, եւ տա-
 կաւին անհշի իմ զարդի վիճակն գուլով, յայն սակա
 պատուեր եւ ինչ գիմել ի քործիս իմաստեղ, եւ
 առանձինն առ լայնածաւալ հատութիւն, եւ երկաւ
 ժամանակեալ փարձաւութիւն պերճապայծաւ. Զուանք
 Իսկեւս յորդրեալ բժշկապետ ի թիկնուս օգնա
 կանութեան արդարեւ գերմանացոյ՝ որ արժանի է
 ամենայն իմամայ:

Հանգեցնելով մեր կալանէ յեզրիպատն, եւ
 նաւել ընդ ծոցն նեղոսի յաշխարհն ափրիկոյ, գտաց
 նաւ մի գերմանացոյ՝ որ զմ՝ եղեալ էր երթմալ ի
 Թրիւսեան, եւ մտաք ի նա ի 19 զեկտեմբերի: Ի 20
 նորին ամսոյ մեկեղաք ի նաւահանգիստն արշաւան-
 րելոյ, եւ գտաւ հոգմ՝ յաղողակ՝ ի 3 յաւեւարի հա-
 տաք ի պեղգոմտիտ, անդ արկեալ խարիսի՝ զազա-
 րեցաք զայն օր. եւ յերկրորդուն աւուր կեւալ անտի
 ի 20 նորին ամսոյ ժամանեցաք ի քաղաք. անդ եւս
 արկեալ ուժգին եւ կայեալ օր ք. յետ այնորիկ կայք
 անտի եւ իսկին հոգմով պատեալ զեւն տալմանիդ
 յարեւելիք՝ ժամանեցաք հանգել Վարսիլոյ: Ի հասա-
 նել մեր յայն կողմն մէլիքնաւ անուանեալ կղզոյն կայաւ.
 զմեզ ահալանել եւ տարափրի պէճեւութիւն ինչ միւս
 չնւ հասանել մեզ ի յուսոյ փրկութեան, եւ ընչէր

անդ հոգին ուժ գինն ի հնչիսիսային կողմանէ յրտադրին. առնն, թէ [Թէ] անպակաս է անդ արեւմտութիւնն: Զկնի անշառնելոյ մեր ընդ մանկէտան զհրահապար զիպեալ շինքս յորժոյրնեալ յալըողակ հոգմոյ, եկեալ հասաք խաղաղութեանն ի 29 յունիսեան ի նաւահանգիստն թրիկէտոյ: Իւ ի յունիս քառասունըգասկն աւուրց արդեանի զգուշութեամբ ըստ օրինաց քաղաքին, եկեալ է քաղաք անդր պատուարներս ի վայելչապիւր տան միոյ յարակից յով եւանի կուէնակթօրին, առ որ եւ ունեաց նամակ յանձնարարութեան յեղիպտոսէ: Կայաք ի թրիկէտէ աւուրս 17 եւ 16 փետրվարի, եկեալ մեր անտի հասաք ի Վիեննայ, ի 27 նորին ամսոյ, որ է մայրաքաղաքն աւստրիոյ գաւառին: զկնի աւուրց ինչ մտի առ վերջոյնեալ բժշկապետն ընդ պաղկեանն Սաւառանապետն եպիսկոպոսն ինամակսոյն արգին հայոց, եւ միառանկութեան միիմար արդոյն: Ընդ Վ. Հ. Ստեփաննոսի, եւ ընդ Վ. Հ. Սալմէտի, որք ծառնօք մէկ կանխաւ, յայտարարեց զպատճառ գաւառնական միայն: Իւ զերկրմաստ բժշկապետն ըստ իւրում ընտանի քաղցրութեան ընկալեց զմեզ, ապա եհարց գաւթն արտին վերոգրեալ դքսին: Խոստանալով յաւանակ ինամակսին նմա, եւ զհայրն. առն մեր կատառիւ: Բնա ունին մատուցանելոյ նմա զվիպաց մերոց, եւ պատուէր մայրաքաղաք, յորժոյրնեալ բժշկապետն գաղ: զհայոց ոտ, որ ի նմին ժամու անդ առ բժշկապետին գտաւ, քի եւ ինքն քայլք ի ժողովի անդ, որ հանդեր. ձեալ էր լինել ի գերահաշակ համայնարանի անդ յաղապ վերջոյնեալ իսթնութեանն: Իսկ ի գուժարկ ժաղովոյն ընդ սահմանեալ ժամանակն կայի եւ ընդ նախալիշտակեալ եպիսկոպոսի մերոյ ի վերջին որահ անդր համայնարանի: Բնա այնքան ի վերջի անմայնի ինսամբ տեսան յաղորդութեամբ հանգիւրդայ ելանել ի Վիեննայ: քանզի փութայի դարձ առնել յեղիպտոս: Ժամս որոյ առեալ քսակապետնեալ եպիսկոպոսն վերստին մատուցայ առ քաղմաստ բժշկապետն ի տուլ պարգեւ: եւ հրաժարական ողջոյն: Իսկ նա գլծաւ. սիրու արեւմտ ողջարեւեալ զմեզ, եւ բազում քաջալիւր բանիւք միիմարեալ ուսոյց ինձ զկերպի գարմանելոյ վերոգրեալ արտին: Իւ ի վերջոյ այսորդիկ հրաւմայեայ ոտ ինձ եւ ազգի ազգի նորագիւտ գեղարարք եւ գործիք: Իւ այնպեւ ի գեղարդելիք պատուովք, եւ փառասանեալ անուամբք մեկնեցայ, ի Վիեննայ ի 17 մայրիկ ժամանեցաք ի Վիեննայ ի 26 նորին ամսոյ: Սացեալ մեր անդ աւուրս 29, եւ շրջեցաք ի զննին քաղաքին, եւ միտանալին արդոյն զաղաքս: Ելաք անտի ի 26 յունիսի, եւ ի յունիս քաղաքս: Եւ քաղաքս աւուրս 13: ի 27 նորին ամսոյ եկեալ մեր անտի անդր ի նոյն սուրհանդակ ի 8 օգոստոսի հասաք անդէն ի թրիկէտէ:

Արդ ահա մի մանի պատկերահարաշ բարեպաւսեհ քաղաքագործութեան եկն հնչաւ գեղ պատմանակ յաւանակս կնն պահու, եւ լսաւ սիրա իմ բերկրապատառ ցնծութեամբ, ի հնչել անդ լուեղաց բանի փոյլ Արեւիան գրիգորի գպրի՝ եւ անդէն լուր աւետաւհարաշ, եւ երբանկապարք քալառանդ յԱստրիսն: արդարեւ որ մեծապայծառ աւետաւհար յԱստրիկ զօրն, յաբում պատահեալ ի տեսութիւն վերջոյնեալ գպրիս, լիսոյն ժամայի ի նման զհասգաման բարեկեցանու-

թեանդ, եւ իբր գործարանաւ երեսակայութեանս յանդիման աղաքս փանկութեան նկարագրեալ զկննդաւ նադիրք գաղափառ խորանայոյ բերկրայլց եւ միիմար ընկալայ հոգով: Արարեալ զերկուս ունիմ աստէն ցնծութիւն ստի, մինն եւ նախապետականն է՝ սակա ճողորդելոյ անկիր պատուականի, ի ինկակէ տառապաւնացի եւ անկկութեանց: յորս վիճակեալ էիք յակաւայ կամա, երբորդն է՝ որ փան կարգելոյ մեր ըստ բժանեացի ի գեղարդ պատիւ պաշտպանդ, որում վիճակեալ էք անդրէն (որդէս եւ լուայ ի նախապետեալ գպրէ) ապա զուստեցեալ ցնծամ եւ ընդ փառա պարծանաց քաղմանեցի:

Բաւուրսն՝ յորս էաք մեք ի թրիկէտ, եկն անդ նորաշին նաւ մի սիգրան անուամբ ի կողմանցն Վիեննայ, որ հանդերձեալ էր վաղ ընդ փոյլ գիւմ յաղհրանդերիս, եւ զի մեր լսեալ էին աւուրքք ընտա կուժեան յերկապոյ, մտաք յայն նաւ: ի 19 օգոստոսի մեկնեցաք ի նաւահանգիստն թրիկէտոյ, եւ զտեալ հոգին յաղհրայ ի 29 սեկտեմբերի ժամանեցաք յեղիպտոս ի նաւահանգիստն արեւմտգորի՝ յուրախութեան, եւ ցնծութիւն հարազատ եւ մտերիմ եղբորց եւ բարեկամաց:

Եթէ քանկայ բազմաբաղձ եղբայրութեանդ գիտել ինչ յաղաքս իրցն որ ի հոգով եւ ի կատարեղնապօլիս (որում զուցե լուեալ էր Զարգութեանն թէ յաւառք ի հայր եւ յԱստուան խաղաղութեանն թէ ի կարճոյ վախճանեսցին ամենայն վէնք եւ խաղաութիւնք, փան զի որդապան Պապն նուիրեաց կերպի հայրապետականա առ յառին վիճարկ պոլոյն, ի 18 յունիսի այսր ամի, յորում պատուիրէ նմա յարգելիք ընտա լսեալ ամենայն փութով ի խաղաղացեալեան զամենայն ողջապառաւ աշխարհական, եւ եկեղեցական, եւ խաղաղական կամք պատրաստ կալ ամենեան ի նոյն յերթանկութիւն հրամանին՝ որով Սթանն հաւովմ կամ զերթ առջ հակառակութեանց: Իսկ ի հոգովմ պատուէր տուեալ է սրբազան, զի ամենայն ցնծու թիւնք եւ ինդիք աւարտեսցին մինչեւ ի գեկտեմբեր ամիս: Մնայ մեզ ոչ այլ ինչ բայց սրտի մտօք հայցել զաղբիւր իմաստութեան զՀոգին առաք, զի հովուական կամք սրբոյ հայրապետին ի զլուս ելցեն առ ի շինութիւն ժողովրդոց:

Հուսկ յետոյ գիտութեան լիցի բազմառնեղ եղբորք իմոյ, թէ՛ անհնարին հնչեղք գաւառութեան, զոյժ յոյժաթմարիտ օգոյ տիրութեան մահուան Հօր մերոյ սիրականի, եկեալ հասեալ ի գրախա մերոյ զուարճութեանս, ողջեալ հնչեղեալ արարոյց առաւապտէ, եւ իկից ժողովոյց զահաճանա մեր ամն ի արեւոյ տիրութեանն, փան որոյ թախծեալ գիւմք, եւ արտասուամբ որ աղք, եւ հաւատահան հեծեծանօք ընդ ձեզ միաբերան զնոյն սրբա ցաւաքին արդողովմ զոյնք, դարձաւ ի առգ քնար իմ, սիրտ իմ, եւ երգ իմ ի լուիւն, բայց որով ճանտեւ զայս քաղի գաւառութեան ի տեսնառաստառ հրամանէ հարկ ի վերայ կոյլ ամենայն ունք ընկել թէ եւ յակամայս, ամին իրի բարիւրք եւս է հաւասարել զկամս ընդ հանութեան կամք լստուծոյ, եւ աւստիս տուլ սղոյ թխանուութեան արտի: Տեղն համայնից նմա զհասգիտ յաւերժական կենաց, եւ ձեզ ընդ նորս կենան ընդ երկայն նաւուս շնորհել հանեցի:

Գարձեալ յայտարարութիւն լինի գերիմաստ
Էլիպարեանի, զի յամի որ գլխի, այնքն 1816,
և. ի 10 հոկտեմբերի ըստ անքնի նախաժամու
թեան մարտարիւն. և. ըստ հանձնարարութեան
կատարեցաք զհանգէս խորհրդոյ պատկի մերոյ աստէն
ի թաղաքի եղիպտոս. ամի իրի աղերս ընծայեմ ան
գին սիրելոյ նպատակաւ լինել ինձ թեւաք արժա
նաւ որ, և. աստուածահայնոյ աղբից մերոյ, որով
մարթացուք անխորժ պահպանել ի միջանոք փախաց
կրօնական ծովուս աշխարհի, և. զոր պարտիք կա
տարեալ պարզերէն հանդիսանալ ի կարգս ցասուց
նախահարց, և. նահապետաց մերոյ:

Յօրէ անտի գրադեալ կամ ի կատարութիւն եր
կուց երեւելի և. օգուտաւ մատենելոյ. յորք մի բժշկա
րան հարուստ, իով միւս բաւարան իմն ըստ կարգի
նիստադրի անուանց դեղորելոյ. և. այս եօթն բարա
նաւս, ի յատկանակեմ, յետալկան, ի յունական, ի
պարսկական, ի ասիական, և. ի բարբառ արաբա
ցոյց, և. ուրեք ուրեք ի հայկական, և. միանգամայն
եղաք առաջի ի բազմանիւր բառից զմանկութեան
զընթիւն, և. զնեղաբանական զօրութիւն նոցին բա
ցայայտ իմն անիւ յօգուտ և. ի լուսաւ որութիւն մտաց
բանաւոր ընկերացադք:

Գարձեալ մաղթեմ զարգութիւնք շնորհ ա
րարեալ տալ ինձ լիովն, և. թաղայայտ տեղեկութիւն
ինչ որքան առ միարանութիւն հայոց, որք և. ի...
տան ընդ ուղղափառացն, քանիք թաղում անհաւա
տալի և. ստայոց զընդոյ լեմիք աստանոր: Այլ և.
ծանօ ինձ եթէ զինչ եղին քերովք և. միտել եղ
բայքն մեր, և. կամ թէ ուր է անդրանիկ եր
գին մեր:

Արդ ի պսակ լրտթեան բանիցս փութացեալ
վերադիմ ժառանգ, կրկնադիմ թախանանոց հայցեմ
անպարզ գործմէլ զգրութիւնք թաղմանաւ, ցանկ ի
պիտանան միթիմ արտութեան անմիւս պաշտելոյ, որ և.
ասեմ Յարգումն մարիոյ լինել ողջ ընդ աւուրց երկնից
ամենայն երջանութեամբ կենաց ի պարծանս և. ի
ցնծութիւն մեզ և. առանձինն ինձ աննշաւոյս և.
խանդաղապականիս:

Սիրոյ ողջոյն նուիրեմ Ազնուհի զերմուսնոց
հոգեւոր Տիկին Զուգակցի յարգապատուութեանդ
մեալ ընդ հովանոս որ պաշտանաւ թեամբ ինամաց
այլ, և. ամենբանեալ սիրամայր կուսին անարատի
Եւ և. ասանձին սիրոյն ողջոյն մատուցանեմ Գեր
սիրալի, և. սիրազուն որչաւ ձերսմ բարհիւստ և.
իմաստաւոր զպիւր պնարոսի յաննարարեալ պահպա
նութեամբ հայրազուր մարդաւոր ինամոցն Առ
առեոյ:

Եղբայրական սիրով, առանձին յարգանք և.
սեփական պատուով, անպայման ինձ աննանք և. փա
փաք կարօտանալ աշխարհաբուրի. հանգերձ վերընծայե
Գերայրգելոյ փաք եղբայրն մեր մատուցիայ ճիվանի
յոյժորդեալն, որ և. անտարակոյս վտակից լինի մեզ
յարձամք պիտի: Նոյնպէս ընտանեկան սիրով, և.
մասնաւոր մեծարանք համբուր զձեռս իրազելոյ
ամենախնարհ հարսն մեր լիկիւն, և. յոյժ զուարճեմ,
որ զձեզ ունի ինքեան տալք:

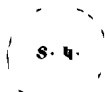
Չնայն ողջոյն սիրոյ և. կարօտանալ ընծայեմ.
Գերայրգելի հայրապատու սիրապաւ մարգարէ հին
բարեկամին իմ, յուսամ զի զնայն բարեկամաւ
թիւն և. զնորհ ունիցի ի վերայ մեր և. ընտա
նեաց մեր:

յնգիպտոս, ի 1819, Խ. ի 27 յունիսյոյն:

Վերադանելութեան մերու՞մ

Ն. Ծ. ՄԴԱՅՈՒՆ

յետիւ թիւն. տէր Գ. Գ.



Քի հռ
Ս. Բ.



ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈՐ

ՍՅԱԿՈՐԻՆ ՀԻՒՆԵՆԿԱՆՆԵՐ

(Ըրարանաւորութիւն)

Գ.

Դէպքեր շինութենէն ետը:

Վարդի սովորութիւն և. չալ կաթողիկէից՝
ապրտսի կարօտ և. անկար հիւանդը հաւա
սարապէս աղքատ նկատել, որով Աղքատանոց
և. Հիւանդանոց մի և. նոյն Հոգաբարձութեան
կը յանձնուր ինչպէս և. այժմ, Հետեւաբար
երկոտասանից ժողովը երբ Ս. Յակոբայ Հիւան
դանոցը կ'աւարտի, անոր մատակարարութիւնն
ալ Աղքատանոցի Հոգաբարձութեանն կու տայ,
ինչպէս յայտ և. անոնց ներկայացուցած 19 տա
րուան 1832—1849 ընդարձակ երմացողոյն,
որուն մէջ ուրոյն կը տեսնուին նաեւ Հիւանդա
նոցի հաշիւները: Ուստի ընկերացող պէտք չէ
տարարեպ համարել եթէ պատմութեան ըն
թացքին մէջ Աղքատանոցի վրայ և. խօսուիք,
և. կամ Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը եր
բեմն Աղքատանոցի և. կողմն: Սակայն կը
փութայ միանգամայն յաւելուլ անոնց վրայ վեց
անգամ և. և. 1837 զեկա. 20ին գումարեալ
Ազգ. ժողովուն որոշողութեամբ, ինչպէս յայտնի
պիտի տեսնենք յետագայ "զէյանեանէն" (Յայ
տարարութիւն): Այս յաւելման վրայ նախկին
ները կը հրաժարին միայն Հիւանդանոցի Հո
գաբարձութենէն: